

Для вивчення числівника велике значення має система тренувальних вправ. Її суть полягає у послідовному ускладненні завдань, систематичності проведення, комунікативній спрямованості і відповідності засвоюваного матеріалу. Такою є система вправ, яка складається зі вступних, підготовчих, тренувальних і завершальних різновидів.

Вступні вправи мають завдання впізнати числівники, визначити, на які питання відповідають, навести аналогічні приклади тощо. Підготовчі вправи спрямовані на розрізнення числівника й інших частин мови, розрізнення розрядів числівників без називання їх термінів тощо. Тренувальні вправи для закріплення числівника мають завдання: 1) виконати мовні дії за поданим зразком, 2) змінити числівники за інструкцією, поданою учителем; 3) виконати вправу за завданням (провідмінити, поставити у потрібному відмінку і т. ін.). Завдання можуть бути такими: 1) вписати числівники; вказати, на які питання вони відповідають; 2) визначити розряд числівників; 3) поставити числівники у потрібному відмінку.

До завершальних вправ належать проблемні завдання практичного характеру. Вони передбачають застосування набутих знань і засвоєних умінь і навичок за час виконання тренувальних вправ у нових умовах. Тому після вивчення числівників можна запропонувати завершальні вправи із такими завданнями: 1) побудувати монологічний текст із числівником, який змінюється в кожному наступному реченні відповідно до запитання відмінка; 2) скласти діалогічний текст на запропоновану учителем тему, у кожній репліці якого буде вжито числівник; 3) згрупувати запропоновані числівники відповідно до розрядів: а) за значенням; б) за будовою; 4) скласти розповідь, опис або роздум на запропоновану вчителем тему з використанням у кожному реченні числівників; 5) побудувати загадки з числівником; б) скласти ребуси з числівниками, продемонструвати їх розв'язання тощо.

Суть запропонованої системи вправ полягає в тому, щоб закріпити вивчений матеріал про числівник і принагідно повторити орфографічні (*апостроф, велика буква, правотис префіксів тощо*), пунктуаційні (*розділові знаки у складних реченнях, однорідні члени речення, тире у простих реченнях тощо*) норми; збагатити словниковий запас учнів власне українською і запозиченою лексикою; розвивати мислення школярів за допомогою використання загадок, виконання творчих завдань, розв'язання проблемних ситуацій.

Отже, під час опрацювання числівника робота вчителя-словесника полягає в тому, щоб: 1) до вивчення числівника підходити з практичного боку; 2) розробити добре продуману систему вправ відповідно до контингенту школярів і їх мовної підготовки; 3) навчити учнів писати числівники без помилок, правильно творити їхні форми і пов'язувати з іншими словами в усному і писемному висловлюваннях. Це вимагає старанної пропедевтичної роботи зі школярами, добирання актуальних методів і форм організації навчального процесу, правильного визначення мети навчання школярів і ретельного її досягнення.

Перспективи дослідження полягають у студіюванні інноваційних методів і прийомів навчання числівника для формування високого рівня культури мовленнєвого спілкування людей різного соціального статусу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Галябарда Н. Методика вивчення числівника в 6 класі / Н. Галябарда // Студентський науковий вісник Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2008. – Вип. 15. – С. 22-25.
2. Пентилюк М.І. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах [Колектив авторів за редакцією М.І. Пентилюк]. – К.: Ленвіт, 2004. – 400 с.
3. Сучасна українська літературна мова: Морфологія [За заг. ред. І.К. Білодіда] – К.: Наук. думка, 1980. – С. 3-9.

Баліцька Л.

Науковий керівник – проф. Вільчинська Т. П.

КОНЦЕПТ «НЕБО» В ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ ЛІНИ КОСТЕНКО

Ліна Костенко є найвизначнішою українською письменницею сучасності, яка репрезентує шістдесятництво. Її твори відзначаються незрівнянністю ритміки та художніх засобів. Своїм змістом вони зачіпають найпотаємніші струни душі читача. У них – «художня

повнокровність становки вічних проблем буття, неповторність бачення світобудови як гармонійної (навіть у своїх дисгармоніях) цілісності» [2, с. 3]. Дуже популярними є збірки поезій «Річка Геракліта», «Гіацинтове сонце», «Мадонна перехресть», роман у віршах «Маруся Чурай» та багато інших творів.

«Поетичне бачення Ліни Костенко виявляється настільки всеохопно-глибинним, що в якомусь, здавалось би, суто одиничному факті вона завжди відкриває істотні закономірності буття» [2, с. 220]. Збагнути Ліну Костенко, за словами Івана Дзюби, «нам дано тільки в її Слові».

Саме через слово реалізується і таке поняття, як концепт. Концептуалісти доводили, що загальні поняття («універсалії») не існують у вигляді фізичних явищ, а являють собою продукт пізнавальної діяльності людини, тобто концепт [4, с. 28]. Концепти вивчаються насамперед у когнітивній лінгвістиці та лінгвокультурології. Їх дослідженням займається багато сучасних вчених, наприклад, О. Кубрякова, З. Попова, В. Жайворонок, Д. Лихачов, В. Карасик, В. Кононенко, Т. Космеда, М. Скаб та інші. Концепти в когнітивній лінгвістиці розглядають як набори смислів та понять, якими послуговується людина у своєму житті. На відміну від поняття, концепт є «одиницею ментального рівня, якій властива національна специфіка» [4, с. 44]. На думку З. Попової та Й. Стерніна, концепт включає чуттєвий образ, інформаційний зміст та інтерпретаційне поле. Структура концепту утворена когнітивними класифікаторами і об'єднаними ними когнітивними ознаками, що відрізняються ступенем забарвлення у свідомості носіїв мови та упорядковуються у структурі концепту [7, с. 8]. Концепти формують концептуальну систему (концептосферу), яка є характерною для кожного етносу і пов'язана з усіма концептами знань про світ.

Метою запропонованого повідомлення є розглянути особливості концептуалізації образу неба у творчості Ліни Костенко, що значною мірою визначає специфіку індивідуально-авторської картини світу письменниці.

Цей концепт є одним із провідних у світовому мовно-культурному просторі. Він відображає сприйняття людиною того, що її оточує, тому він пов'язаний із простором, і об'єднує навколо себе багато інших концептів, які становлять відповідну концептосферу. Так, номенами цього концепту в поезиці Ліни Костенко, як і в українській етнокulturі, є лексеми *небо*, *небеса*, *небокрай*, *небосхил*, *небозвід*, *небесне склепіння* та ін. У статті ми проаналізуємо концепт, номінований передусім лексемою *небо*.

У загальномовній традиції небо тлумачать як: «1. Видимий над поверхнею землі повітряний простір у формі шатра. 2. За релігійними уявленнями – місце перебування Бога, ангелів, святих; потойбічний світ, рай» [3, с.747].

В українській етнокulturі під поняттям неба розуміють: «1) видимий над поверхнею землі повітряний простір у формі купола; «Небо – Земля» належить до найархаїчніших протиставлень; за народними уявленнями, небо *повітряне* – неземний простір, або місце, де царюють птахи; фразеологізм: *попасти пальцем у небо* – зробити або сказати що-небудь невлад, прикро помилитися в чомусь; 2) (з великої літери) за релігійними уявленнями (ще дохристиянськими) – небо *вишне*, місце перебування богів (у пісні: «А йому, як Богові, що живе високо на Небі»), ангелів, святих, душ померлих; вічне царство, «нетлінна риза Господня»; потойбічний світ, рай; фразеологізм: *небо прихилити* – зробити для когось неможливе, ошасливити, захистити: «Батьки раді своїй дитині й неба прихилити»; кажуть про щасливий стан: «на десятому небі (або ж на сьомому небі)» [5, с.388-389].

У творчості Ліни Костенко концепт «небо» найчастіше позначає «видимий над поверхнею землі повітряний простір у формі шатра» (*Наснився мені чудернацький базар: під небом, у чистому полі* [6, с.34]; *Такі привітні цвинтарі бувають – шатро небес у мармур в бур'яні* [8]).

Небо тісно пов'язане з тими явищами, що існують та відбуваються у його просторі. Це повною мірою відображено у текстах Ліни Костенко. Зокрема, з небесними світилами: зірками та сузір'ями (*Останні зорі в небі догорають* [8]; *А в небі сяє між своїм обозом Великий Віз безсмертністю коліс* [6, с.380]; *А тут це та комета велетенська, що наче в небі схречені мечі* [8]); місяцем (*На тім кровопролитті не місяць в небі сходить – турецький ятаган* [6, с.23]; *Вже в небі й місяць вистромить рогульку, і на порозі намерзає лід* [8]); сонцем (*У нього*

й хмари вигинались зміями, уже почав і сонце племінке. Вона сказала: – Ні, ви не зумієте. Злізайте, – каже. – **Небо** не таке [6, с.96]). Також в об'єктивації концептуальних смислів, пов'язаних із концептом «небо», певна роль відводиться хмарам (*І волохаті хмари кругойдучі крутили в небі жовтим мідяком* [8]) і блискавці (*Білої блискавки чорні аркани кидає небо в дніпровські пороги* [6, с.96]) та іншим подібним реаліям.

Небо в авторській картині світу символізує широту, безмежність, вічність. Це есплікується у смислі «те, що є частиною всесвіту»: *І полум'ям обгризені колеса під вічним небом замітає сніг* [6, с.380]; *І монастир з цвітіння тих жарделей пливе у небо, як з рожевих хмар* [8]; *Дивилась в небо – пролітає птах. Така безмежність і таке безмір'я!* [8]. Небо в досліджуваних текстах асоціюється також із чимось широким, суцільним: *В пахучій хмарі дощової глици стоїть туман, як небо на землі* [6, с.44].

В уяві письменниці небо корелює із самим життям, відчуттям прекрасного в ньому. Це засвідчує концептуальний смисл «те, що є невід'ємним складником прекрасного навколишнього світу»: *Спинюсь, не тямлю, що воно за диво, – оці степи, це небо, ці ліси, усе так гарно, чисто, незрадливо, усе як є – дорога, явори, усе мос, все зветься – Україна* [8]; *Тепер я розминаюсь з людьми, з лісами, з небом і з життям* [8].

Нерідко з небом пов'язані уявлення про крайню межу, за яку неможливо вийти, об'єктивовані в компоненті «те, що корелює з межею»: *А повинь заливала верболози по саме небо і по самі котики* [6, с.71]; *Небосхил для людини – якраз відповідна стеля* [6, с.142]; *Сніги, сніги... Сліди ще тільки вовчі. Порожній степ і тиша до небес* [8]; *Моя любов чолом сягала неба, а Гриць ходив ногами по землі* [8].

Загалом концепт «небо» супроводжують позитивні конотації. Вони характеризують концептуальний фрагмент «те, що є дорогим і особливим для людини», який есплікується в поезії «Мати»: *...от їй хотілось, щоб у неї в хаті на стелі небо хтось намалював* [6, с.71]. Часто небо постає як вияв найвищої міри насолоди, блаженства (*Хтось підносив мене до неба, я вдихала його, голубе...* [6, с.133]). Нерідко воно асоціюється із чимось досить важливим, а той, хто тримає його, вершить подвиг для людей (*Він молодий, він красень, він Атлант. Він держить небо над своєю батьківщиною* [6, с.152]; *Вони — як Атланти, держать небо на плечах* [6, с.107]). Тут спостерігаємо алюзію на давньогрецький міф, в якому атлант Гесперід тримав на своїх плечах небо, і лише завдяки цьому воно не падало на землю.

Сакральну сферу в структурі досліджуваного концепту демонструють смисли «те, що є локусом Бога, Царством Небесним», «місцем, куди душа потрапляє після смерті»: *Мовчить, бо стидно. Бачив Бог із неба* [8]; *А Бог на небі долю нам вершив* [8]; *І недарма у сотнях вір сподівалось – душа воскресне, полетить десь туди, до зір, бо між зорями – царство небесне.*

У творчості письменниці знайшло відображення й індивідуально-авторське розуміння неба як символу духовних, високоморальних якостей людини: *Що ти все: мушу, мушу, мушу, мушу?! Земля, земля... А небо твоє де? Як будеш так розношувати душу, вона, гляди, із совісті спаде* [8] або прихованих рис характеру: *В душі людській, крім видимого неба, є одинацять всячеських небес* [8].

Чимало концептуальних ознак об'єктивується у предикативних сполуках зі словом *небо*. До поширених у поезії Ліни Костенко належать: стояти під небом (*Отут я стою під замисленим небом* [6, с.62]); небо стоїть (*Стояло небо, дивне і сумне* [6, с.42]); небо кидає (*Білої блискавки чорні аркани кидає небо в дніпровські пороги* [6, с.181]); небо гойдається і пливе (*Полудрабок здригався під рукою, гойдалось небо і пливло, пливло* [6, с.380]); небо можна намалювати, зробити (*У ті часи, страшні, аж волохаті, коли в степах там хто не воював, – от їй хотілось, щоб у неї в хаті на стелі небо хтось намалював* [6, с.96]; *Якийсь художник у роки голодні зробити небо взявся за харчі* [6, с.96]); пригинати (*Сьоме небо своє пригинає собі суєта* [6, с.107]) і держати (*Вони – як Атланти. Держать небо на плечах* [6, с.107]), у небо можна увійти і вийти (*У сьоме небо вийдемо з гуцавин* [6, с.180]) тощо.

Небо у досліджуваних текстах часто персоніфіковується, уявляється живою істотою, яка здатна рухатися (*Усі мої ліси, удень такі привітні, схрестилися вночі із небом на шаблях* [6, с.89]; *Білої блискавки чорні аркани кидає небо в дніпровські пороги* [6, с.181]).

У творах Ліни Костенко есплікуються різні атрибутивні характеристики неба, що дає змогу виділити ще низку концептуальних ознак аналізованої структури на зразок: «те, що

характеризується певними темпоральними ознаками» (...*полум'ям обгризені колеса під вічним небом* *замітає сніг* [6, с.380]; *Вечірнє небо світиться красою, і соняхи гудуть, як тулумбас* [8]; *Осіннього неба останні глибини* [8]); «розміром» (*Бездонне небо і безмежний світ, а нам всього по вісімнадцять літ* [8]; *І цвинтар той, де над гробками високе небо тишу тче, і ті хрести із рушниками, як у сватів – через плече* [8]); «станом» (*Стояло небо, дивне і сумне* [4, с.42]; *Отут я стою під замисленим небом* [6, с.42]; *У тихе небо струментить тепло* [6, с.113]); «кольором» (*Над хаткою небо. А знов голубе* [6, с.59]). Інколи до лексеми *небо* додається епітет *сьоме*, вказана синтагма вживається на позначення щастя (*У сьоме небо вийдемо з гущавин* [6, с.180]).

Вживання лексеми *небо* з різноманітними епітетами засвідчене і в загальномовній практиці, зокрема у «Словнику епітетів української мови», де подано характеристики неба за розміром, кольором, станом психологічного сприйняття та інші [1, с.218-223].

Лексема *небо* як вербалізатор відповідного концепту виявляється в різних художніх засобах. Серед них метафори (*неба очі голубі, гойдалось небо і пливло, шатро небес, кидає небо*), епітети (*голубе, осіннє, вічне, бездонне, замислене, сумне, кольору досад*), порівняння (*Як хмари в небі, купчилась війна* [8]) фраземи (*тримати небо, підносити до неба*) та ін.: *Зробити щось, лишити по собі, а ми, нічого, – пройдемо, як тіні, щоб тільки неба очі голубі цю землю завжди бачили в цвітінні* [6, с.137]; *Полудрабок здригався під рукою, гойдалось небо і пливло, пливло...* [6, с.380]; *Отут я стою під замисленим небом на чорних вітрах світових веремій, і в сутичці вічній святого з ганебним світлішає розум зацькований мій* [6, с.62]; *Вже дожились – забули колір неба, воно буває кольору досад* [6, с.68].

Отже, розглянувши особливості мовної об'єктивації концепту «небо» у творчості Ліни Василівни Костенко, можна зробити висновок, що він є семантично і когнітивно багатогранним. У структурі цього концепту реалізуються різні семантичні компоненти, які частіше супроводжують позитивні конотації. Концепт «небо» у досліджених текстах акумулював смисли, засвідчені в українській етнокультурі, загальномовній практиці концептуалізації відповідного поняття та в авторському світобаченні. Подібні дослідження відкривають перспективи для подальшого вивчення різноманітних концептів в індивідуально-авторських картинах світу українських письменників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бирик С. П., Єрмоленко С. Я., Пустовіт Л. О. Словник епітетів української мови / [за ред. Л. О. Пустовіт]. – К.: Довіра, 1998. – 432 с.
2. Брюховецький В. С. Ліна Костенко: нарис творчості / В. С. Брюховецький. – К.: Дніпро, 1990. – 262 с. – (Літ. портрет).
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
4. Вільчинська Т. П. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII – XVIII ст.: монографія / Т. П. Вільчинська. – Тернопіль: Джура, 2008. – 424 с.
5. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
6. Костенко Л. В. Вибране / Л. В. Костенко. – К.: Дніпро, 1989. – 559 с.
7. Попова З. Д. Основные черты семантико-когнитивного подхода к языку / З. Д. Попова, И. А. Стернин // Антология концептов. – М.: Гнозис, 2007. – С. 3 -44.
8. http://kostenko.electron.com.ua/menu3_3_2.html

Лахманюк А.

Науковий керівник – доц. Папуша І. В.

МІКРОСЮЖЕТ ЯК СТРУКТУРНА ОДИНИЦЯ РОМАНУ ЛІНИ КОСТЕНКО «ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО»

Часто у творчості того чи іншого письменника ми помічаємо наскрізні мотиви, що повторюються, викликаючи в пам'яті читача все те, що з ним було пов'язано. Ці повторювані мотиви ми називаємо лейтмотивами або мікросюжетами. Лейтмотив може характеризувати спрямованість творчості письменника і навіть цілої літературної течії. У літературознавчому словнику знаходимо таке тлумачення: «Лейтмотив – конкретний образ, головна тема чи ідея,